

Використана література:

1. Бахрах Д. Н. Правовые льготы / Д. Н. Бахрах // Справедливость и право. - 1989. - № 6. - С. 75-78.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. - К; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. - 1440 с.
3. Давиденко Г.В. Пільги - політико-правовий аналіз / Г.В. Давиденко // Право України. - 1998. - № 9. - С. 50-60.
4. Закон України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту" від 22.10.1993 року зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]: Законодавство України. - К.: ООО "Інфодиск", 2008. - 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 см. - Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. - Назва з титул. екрану.
5. Карпенко Д.А. Гарантії і льоготи / Карпенко Д.А. - К.: Профиздат України, 1987. - 85 с.
6. Козюк М.Н. Правове равенство и привилегия депутатской неприкосновенности / Козюк М.Н. - М.: Профиздат, 1987. - 368 с.
7. Крылатых Е.Г. Льготы в советском праве социального обеспечения: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 "Трудовое право; право социального обеспечения" / Е.Г. Крылатых. - М, 1989. - 20 с.
8. Лавріненко О.В. Право соціального забезпечення України. Підручник: у 2-х частинах / О.В. Лавріненко. - Х.: Право, 2006. - Ч. 1: Загальна частина. - 2006. - 634 с.
9. Панкин М.Е. Льготы рабочим и служащим / Панкин М.Е. - М.: Профиздат, 1979. - 221 с.
10. Синчук С.М. Право соціального забезпечення в Україні: навчальний посібник / С.М. Синчук, В.Я. Буряк. - К.: Знання, 2003. - 306 с.
11. Українська Радянська енциклопедія [за ред. О.С. Мельничука]. - К.: Рута, 1980. - Т. 4. - 1980. - 561 с.
12. Чисельність працездатного населення [Електронний ресурс]: за даними Всеукр. перепису населення 2008 р. / Держ. ком. статистики України; ред. О.Г. Осауленко. - К.: CD-вид-во "Інфодиск", 2008. - 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) : кольор.; 12 см. - (Всеукр. перепис населення, 2008). - Систем. вимоги: Pentium-266 ; 32 Mb RAM ; CD-ROM Windows 98/2000/NT/XP. - Назва з титул. екрану.
13. Ярхо А.М. Правові аспекти надання пільг громадянам за законодавством України / А.М. Ярхо // Соціальний захист. - 2001. - № 12. - С. 50-52.

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2010 р.

УДК 347.113

Ю.Я. Коцан

**МЕХАНІЗМ РОЗВ'ЯЗАННЯ
ПРАВОВИХ КОЛІЗІЙ**

Відстежується механізм розв'язання правових колізій, як складного явища у праві, а також, аналізуються його основні структурні елементи.

Ключові слова: *колізія, правова колізія, правовий механізм, правове виховання, правове навчання.*

Отслеживается механизм разрешения правовых коллизий, как сложного явления в праве, а также, анализируются его основные структурные элементы.

Ключевые слова: *коллизия, правовая коллизия, правовой механизм, правовое воспитание, правовое образования.*

Legal mechanism of solving legal collisions was traced as difficult phenomenon in law; also basic structural elements of this mechanism were analysed.

Key words: *collision, legal collision, law mechanism, law breeding, legal education.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження цієї проблеми зумовлена тим, що формування і використання системи захисних правових засобів, направлених на збереження цілісності і належного функціонування механізму розв'язання правових колізій, дозволить підвищити ефективність правового регулювання і забезпечить його результативність, а це сприятиме розвитку правової системи загалом.

Стан дослідження. Важливість даної проблеми привертала увагу багатьох відомих науковців, а саме: І. Аленіна, Н. Власенко, Д. Керімов, О. Котюк, Г. Лисаковський, А. Тиковенко, А. Тілле, Ю. Тіхоміров, А. Черданцев, С. Фаркуш та ін. Незважаючи на значний науковий доробок, не дослідженими залишилися чимало способів розв'язання правових колізій, а також, її структурних елементів.

Виклад основних положень. Механізм розв'язання правових колізій юридичною наукою почав досліджуватися порівняно недавно. У радянській юридичній літературі розглядалися окремі питання щодо дії правових засобів розв'язання колізій, але комплексно це питання не висвітлювалося [3, с. 29-31]. Лише в останні роки зроблено перші спроби дати його визначення. Під механізмом розв'язання правових колізій розуміють сукупність засобів і способів, за допомогою яких забезпечується результативний вплив на неузгоджені нормативно-правові розпорядження шляхом їх усунення або подолання з метою досягнення одноваріантності у регулюванні однакових суспільних відносин [2, с. 18]. Дане визначення включає в механізм розв'язання правових колізій лише ті правові засоби, за допомогою яких колізії долаються і усуваються, і включає з дефініції механізму розв'язання колізій правові засоби запобігання виникненню суперечностей у правових розпорядженнях, що відіграють, на наш погляд, важливе значення у вирішенні невідповідностей в правовому регулюванні.

Необхідно відзначити, що окрім правових засобів існують інші шляхи їх розв'язання. В основі виникнення колізій можуть лежати різні соціальні, економічні, політичні причини, для усунення яких недостатньо застосування правових засобів вирішення колізій, а треба використовувати усі наявні в розпорядженні соціальні, економічні і інші не правові засоби та способи. До не правових засобів розв'язання колізій можна віднести досягнення політичного консенсусу між протилежними політичними силами, різні переговори, зменшення соціальної нерівності у суспільстві, організаційні і управлінські процедури тощо.

Механізм розв'язання правових колізій, необхідно визначити як комплексну систему правових засобів, спрямованих на запобігання виникненню, усунення, подолання колізій норм права, що в результаті забезпечує внутрішню єдність і стабільність системи права, її цілеспрямований розвиток [5, с. 25-26].

Механізм розв'язання правових колізій є комплексним правовим інститутом, оскільки норми права, складові його змісту, містяться в різних галузях права: конституційному, адміністративному, цивільному.

Структура механізму розв'язання правових колізій складається з п'яти блоків правових засобів:

- правові засоби | кошти | запобігання виникненню правових колізій |;
- правові засоби, що усувають правові колізії;
- правові засоби, що забезпечують подолання правових колізій;
- універсальні правові засоби;
- захисні правові засоби.

До правових засобів запобігання виникненню колізій норм права відносяться:

- обов'язкове узгодження проєктів нормативно-правових актів |;
- обов'язкова і факультативна експертиза проєктів нормативно-правових актів;
- юридичне прогнозування і планування | планерування | у процесі правотворчості |;
- правила правотворчої | техніки;
- науково обґрунтоване встановлення компетенції правотворчих | органів.

Призначення правових засобів запобігання виникненню правових колізій полягає у створенні системи процедур, правил, що спрямовані на відстеження і прогнозування правових процесів, явищ, котрі можуть призвести до виникнення колізій.

Правотворчість, що проявляється у відміні у встановленому законодавством порядку, колізуючої норми права, що не співпадає з положеннями чинного законодавства, внесенні доповнень і змін в колізуючий нормативно-правовий акт, що усувають невідповідність розпорядженням, встановленим іншими актами законодавства, є правовим засобом розв'язання колізій і за-

безпечує несуперечність правової дії, відновлює єдність правового регулювання.

Тлумачення і колізійні норми складають блок правових засобів, направлених на подолання колізій.

За допомогою правових засобів подолання колізій суб'єкт правозастосування при вирішенні конкретної справи долає негативний вплив колізій шляхом винесення ухвали згідно приписів колізійних норм і чинного законодавства. При цьому колізуючі норми права не скасовуються, а продовжують діяти до їх скасування у встановленому законодавством порядку, а інший суб'єкт правозастосування, що зіткнувся при вирішенні подібної справи з цією ж колізією, буде вимушений її долати, допоки колізуюча норма права не буде скасована у встановленому законодавством порядку.

Окрім правових засобів, направлених лише на усунення, подолання або запобігання виникненню колізій, існують універсальні правові засоби, які можуть виступати в ролі як правового засобу запобігання колізіям, так і засобу їх усунення і подолання. Наприклад, універсальними правовими засобами є кодифікація, принципи права, правове виховання і освіта, своєчасне і належне надання правової інформації.

Значення функцій механізму розв'язання правових колізій, складно переоцінити. На нашу думку, механізм розв'язання правових колізій виконує дві основні функції:

- 1) безпосереднє розв'язання правових колізій;
- 2) забезпечення цілеспрямованого розвитку і стабільності системи права.

Перша функція механізму розв'язання правових колізій норм полягає у формуванні правових приписів, що попереджають виникнення правових колізій і дозволяють долати положення колізуючого правового акту, в розробці і застосуванні правових засобів, що усувають колізії.

Друга функція полягає у своєчасному усуненні протиріч і розбіжностей в правових актах, створенні умов для подолання суб'єктами права негативних юридичних наслідків, що є результатом протиправної нормотворчості, усуненні можливості перевищення своїх повноважень правотворчими органами, що забезпечує стабільність системи права, єдність правового регулювання, а також у необхідності взаємодії правотворчих органів у сфері правового регулювання і створенні фундаменту для проведення державних реформ.

Напрямами, за допомогою яких реалізуються функції механізму розв'язання правових колізій, є: 1) запобігання виникненню колізій; 2) подолання колізій; 3) усунення колізій; 4) забезпечення єдності і несуперечності правового регулювання; 5) координація і взаємодія правотворчих органів в процесі правотворчості; 6) забезпечення зворотного зв'язку

між правозастосуванням і правотворчістю; 7) одноманітність практики правозастосування.

Необхідно підкреслити, що формування і використання системи захисних правових засобів, направлених на збереження цілісності і належного функціонування механізму розв'язання правових колізій, дозволить підвищити ефективність правового регулювання і забезпечить його результативність.

Окремо слід розглянути універсальні правові засоби розв'язання правових колізій, які можуть виступати в ролі, як правових засобів запобігання виникненню колізій норм права, так і їх подолання і усунення.

Універсальними правовими засобами є правове виховання і тісно пов'язане з ним правове навчання.

Правове виховання і навчання, згідно механізму розв'язання правових колізій, забезпечують передачу правової культури, досвіду, поглядів, світоглядів щодо розв'язання правових колізій від одного покоління людей до іншого. Завдяки політиці правового виховання, спрямованої на підвищення загальної правової культури суб'єктів правозастосування, згладжується полярильність рівнів правосвідомості, що обумовлює виникнення правових колізій, підвищується рівень правової культури і освіти суб'єктів права, що сприяє своєчасному розв'язанню нових правових колізій, і подоланню існуючих.

Необхідно відзначити, що завдяки лише підвищенню рівня правового виховання колізії не усуваються і не вирішуються. Покращення рівня правового виховання створює лише належні умови, середовище, що сприяє ефективному подоланню і усуненню суб'єктами правовідносин існуючих колізій, не допускати виникнення нових.

Тому для запобігання появи, подолання і усунення колізій важливе значення має формування, за допомогою правового виховання, у суб'єктів права правової аксіології, орієнтованої лише на правові засоби розв'язання правових колізій, формування активної цивільної позиції у громадян з приводу необхідності проведення всебічної, обґрунтованої політики по попередженню виникнення правових колізій, своєчасному вживанню заходів по їх усуненню і ефективному подоланню.

Підводячи підсумок аналізу правового виховання і освіти як правових засобів розв'язання правових колізій, важливо відзначити, що комплексна політика щодо правового виховання і навчання, направлена на підвищення знань і збагачення правового досвіду у суб'єктів права по розв'язанню правових колізій, буде серйозним чинником, який сприяє дієвому і ефективному функціонуванню механізму розв'язання правових колізій.

Правові принципи.

Правові принципи можна визначити як основні ідеї, втілені в правовій системі суспільства, що визначають і відображають її зміст і основні закономірності соціального, політичного, економічного і правового розвитку [7, с. 53].

Закріплюючи принципи права в правових актах, законодавець надає системі права стійкості, стабільності, чіткості, логічності. Завдяки правовим принципам система права набуває своєї структури. Правовий принцип прямої дії конституційних норм, виступає у процесі правозастосування як "ефективний обмежувач, що виключає конкуренцію між нормами Основного Закону і конституційними актами і усяку можливість корегування конституційної норми" [8, 32-35], і тим самим забезпечує стійкість і системність правового регулювання.

Принципи права можна вважати правовими засобами, що сприяють запобіганню виникненню різного роду колізій в правовій системі, оскільки правотворчий орган при прийнятті норм права повинен перевіряти норми, що містяться в акті законодавства який він приймає, на предмет відповідності правовим принципам, що існують в системі права і поширюють свою дію на суспільні відносини, що регулюються законодавчими актами.

Крім великої ролі принципів права як правових засобів запобігання виникненню правових колізій не менш важливе значення вони відіграють при тлумаченні норм права як засоби запобігання правовим колізіям. При тлумаченні колізуючих норм права суб'єкт тлумачення (правозастосовець) повинен з'ясувати, суперечать вони чи ні принципам права. У випадку неможливості такої інтерпретації щоб норма яка тлумачиться не суперечила принципам права і відповідала їм, вона повинна бути визнана такою, що суперечить принципам права і не повинна застосовуватися.

Окремо необхідно зупинитися на питанні подолання дій застарілих норм права, що суперечать правовим принципам регулювання суспільних відносин, що склалися. Пропонується суб'єктам правозастосування, зокрема судам, вирішувати колізії даного виду наступним чином. Суд, що зіткнувся з порушенням положень норми права, що передбачає правило поведінки, не відповідне принципам правового регулювання суспільних відносин і суперечить меті розвитку суспільства, повинен зафіксувати факт правопорушення, але не застосовувати до правопорушника заходи відповідальності [1, с. 31]. Факт правопорушення повинен бути встановлений судом, оскільки орган правозастосування зобов'язаний вирішувати справи на підставі норм писаного права, нехай навіть і застарілих і не відповідних правовим принципам. Запропонований спосіб розв'язання колізії є не повним, таким, що не вирішує дану проблему по суті. Вважаємо, що правозастосовець зіткнувшись з такою колізією, повинен зафіксувати наявність вказаної колізії, обґрунтувати її існування і винести рішення відповідно до правової доктрини і колізій-

них норм, а в подальшому поставити питання в установленому порядку про відміну колізуючої норми права.

Підсумовуючи аналіз значення принципів права у розв'язанні колізій, відмітимо, що для підвищення ефективності функціонування механізму розв'язання правових колізій, зокрема, посилення ролі принципів права як правового засобу розв'язання правових колізій, необхідно доповнити законодавство нормою права, що встановлює верховенство принципів права над нормами права.

Для своєчасного усунення існуючих колізій норм права, їх ефективного подолання і запобігання виникненню важливу роль відіграє інший універсальний правовий засіб вирішення колізій – своєчасне і повне забезпечення правовою інформацією суб'єктів права.

Належне забезпечення правовою інформацією щодо чинних нормативно-правових актів при розробці і ухваленні правових актів дозволяє законодавцеві врахувати раніше прийняті акти і тим самим запобігти виникненню правових колізій. Повне забезпечення правовою інформацією у процесі правозастосування допомагає правильному застосуванню правових норм, подоланню існуючих колізій [4, с. 127]. Звідси випливає, що багато локальних норм права, розроблених фахівцями неюридичних служб і прийняті без узгодження з юридичними службами підприємства, часто розходяться з положеннями актів законодавства. Крім того, доступ до оперативної правової інформації мають, як правило, тільки юридичні служби підприємств і організацій.

Необхідно дотримувати вимог законодавства за обов'язковим погодженням проектів локальних нормативно-правових актів з відповідними юридичними службами підприємств і організацій.

Як правовий засіб, що сприяє усуненню колізій правових норм, виступає кодифікування законодавства. Метою кодифікування є усунення суперечностей в правовому регулюванні, приведення нормативно-правових актів у відповідність із суспільними відносинами, що змінилися, забезпечення відповідності правової дії цілям суспільного розвитку. Завдяки кодифікуванню забезпечується єдність і несуперечність правового регулювання, усуваються колізії, ефективно проводиться правова політика. В результаті проведення кодифікування, з одного боку, ті колізії, що мали місце в системі права усуваються шляхом відміни колізуючих норм права і останні приводяться у відповідність з розпорядженнями чинного законодавства, з іншого боку, запобігає виникненню колізій унаслідок існуючих суперечностей в правовому регулюванні.

Так, Д. Керімов пропонує при проведенні кодифікування відступати від розпорядження темпоральної колізійної норми [4, с. 90-102]. На думку автора, якщо в процесі здійснення кодифікації з'ясується, що раніше прийнятий нормативно-правовий акт регулює ті ж суспільні відносини, що

прийнятий нормативно-правовий акт, і не скасований останнім, то кодифікатор може відмінити дію пізніше прийнятого нормативно-правового акту, а раніше прийнятий нормативний правовий акт зберегти в силі і тим самим відступити від імперативного наказу темпоральної (такої, що охоплює всі різновиди значення часу) колізійної норми права.

На нашу думку, при проведенні кодифікування неприпустимо зберігати в силі раніше прийняту норму права і відмінити пізніше прийняту норму, що регулює ті ж суспільні відносини, що і раніше прийнята, оскільки такі дії кодифікатора руйнують імперативність положень темпоральної колізійної норми і будь-який відхід від імперативу положень колізійних норм права може внести нестабільність і хаос до правовідносин, що склалися, зруйнувати єдність і послідовність розвитку практики правозастосування.

Одним із засобів запобігання виникненню колізій є законодавчі принципи ухвалення нормативно-правових актів. Наприклад, як заборона приймати акти, що суперечать Конституції. Разом з тим такі принципи можуть служити правовим засобом подолання колізій, оскільки вони наказують суб'єкту правозастосування не застосовувати акти меншої юридичної сили, якщо вони суперечать нормам вищої юридичної сили.

Для повнішої характеристики різних державних заходів і процедур, що існують в правових системах, по розв'язанню правових колізій необхідно відзначити, що в окремих країнах, де проблема подолання правових колізій між органами влади різного рівня стоїть дуже гостро, ведеться робота по ухваленню нормативно-правових актів, направлених на врегулювання юридичних конфліктів між різними органами влади [6, с. 32].

Для розв'язання, так званих колізій, або конфліктів підвідомчості, у Франції діє спеціальний юрисдикційний орган - Трибунал по конфліктах [4, с. 75]. У його компетенцію входить вирішення конфліктів або визначення підвідомчості, що виникають між органами різної юрисдикції. Наприклад, між судовою і адміністративною юрисдикцією.

Отже, для ефективного розв'язання можливих юридичних конфліктів в майбутньому, необхідно прийняти комплекс правових норм, що встановлюють і регулюють процедури вирішення юридичних конфліктів і неузгодженостей між законодавчими органами держави. Дані норми можуть бути прийняті як у вигляді окремого нормативного акту, так і шляхом внесення доповнень і змін до законів.

Використана література:

1. Алексеев С.С. Теория права. - 2-е изд. персраб. и доп. - М.: Бек, 1995. - 364 с.
2. Алена І.В. Колізії в трудовому праві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Томск, 2000. - 23 с.

3. Власенко Н.А. Коллизийные нормы в советском праве. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1984. – 99 с.
4. Керимов Д.А. Законодательная техника: Науч.-метод. и учеб. пособие. – М.: Норма - Иифра - М, 2000. – 127 с.
5. Лысаковский Г.А. Механизм разрешения коллизий нормативных правовых актов // Правовое обеспечение экономических реформ в славянских государствах: Тез. докл. междунар. науч.-практ. конф., Минск, 5 окт. 2000г. / Бел. гос. эконом. ун-т. – С. 24-26.
6. Лысаковский Г.А. О понятии коллизия нормативных правовых актов (юридическая коллизия) / У Проблемы законности и правопорядка: Материалы респ. науч.-практ. конф., Новополоцк, 25-26мая 2000 г. / Полоц. гос. университет. – С. 28 – 31.
7. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. – О.: Юридична література, 2002. – 173 с.
8. Тиковенко А.Г. Конституционные признаки социального правового государства // Конституционно-правовые проблемы формирования социального правового государства: Материалы междунар. науч.-практ. конф., Минск, 30-31 марта 2000 г. / Бел. гос. ун-т. – С. 32-35.
9. Тилле А.А. Время, пространство, закон: Действие совет, закона во времени и пространстве. – М.: Юрид. лит., 1965. – 206 с.
10. Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Козьмин, М.Д. Локшина и др.; Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юрид. лит., 1990. – 192 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2010 р.

УДК 349.233

Ю.В. Ткалич

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У статті розглядаються теоретичні аспекти поняття матеріальної відповідальності як підвиду юридичної відповідальності.

Ключові слова: юридична відповідальність, матеріальна відповідальність, трудове законодавство, працівник, роботодавець.

В статье рассматриваются теоретические аспекты понятия материальной ответственности как подвида юридической ответственности.

Ключевые слова: юридическая ответственность, материальная ответственность, трудовое законодательство, работник, работодатель.

In the article the theoretical aspects of concept of property accountability are examined as variety of legal responsibility.

Key words: legal responsibility, property accountability, labour legislation, worker, employer.